

ВІДГУК

офіційного опонента Дічек Наталії Петрівни
про дисертацію СЛІПЧУК ВАЛЕНТИНИ ЛЕОНІДІВНИ
**«Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в
Україні (XX – початок XXI століття)»**,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних
наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Ознайомлення з рукописом докторської дисертації, монографією, публікаціями Валентини Леонідівни Сліпчук доводить неабияку новизну, багатшаровість й глибину здійсненої нею наукової студії. По-перше, наголосимо – предмет дослідження відрефлексовано дисертанткою в історико-ретроспективному річизі не у вказаних у назві теми хронологічних межах, а фактично за понад 500 років, що дало їй змогу висвітлити й проаналізувати генезу, розгортання професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні як феномену вітчизняної освіти, спочатку невіддільного від медичної освіти, а згодом, починаючи з 1920-х років XX ст. – як окремої самостійної галузі вищої і середньої професійної освіти. Отже, можна стверджувати, що масштабний науковий задум реалізовано у генетичному вимірі, тобто від зародження, тривалого становлення феномену у далеких ХУІ-ХУІІІ століттях до його сучасних абрисів.

По-друге, новизну й актуальну доцільність дисертації Валентини Леонідівни зумовлює те, що у межах освітніх процесів кількох країн (імперій), до яких належали у різні історичні часи українські землі, виокремлено й розкрито розвиток практики навчання основ аптечної справи. Таким чином, системно висвітлено формування засад, на яких згодом в Україні було вибудовано національну систему підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

На нашу думку, незаперечна актуальність виконаної докторської студії корелюється з виробленням у сучасних умовах розбудови української вищої

школи стратегічних орієнтирів національно-культурного розвитку, що вмотивовує посилення інтересу до історичного минулого. Адже вивчення та об'єктивно-критичне осмислення попередніх надбань, аналіз загальних і локальних особливостей і тенденцій освітньо-історичного процесу дає можливість формувати ґрунтовніші й виваженіші підходи до вирішення соціокультурних і освітньо-професійних проблем сьогодення та передбачати перспективи оновлення стратегій освітньої діяльності, зокрема у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Уважаємо необхідним підкреслити, що аналізована докторська робота за науковим жанром є історико-педагогічним дослідженням, автор якого мусить вміти фахово здійснювати історичну реконструкцію минулого, підпорядковуючи її і загальнонауковій методології, і теоретико-методологічним вимогам історичної науки, «гілкою» якої є й історія освіти (зокрема й професійної). Водночас представлену дисертацію слід віднести до *високоспеціалізованого* наукового дослідження, яке потребує, аби дисертант одночасно володів знанням з фармацевтики, хімії, власне професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, тобто вочевидь постає складний, інтердисциплінарний характер виконаного дослідження. Разом з тим, історія освіти, як галузь наукового знання про людину, через багатоаспектність її предмета вивчення – історії розвитку теорії і практики освітнього процесу – є *й історією науки, й історією ідей* (теорій, закономірностей, методів, освітніх технологій), а тому передбачає інтердисциплінарність як умову досягнення мети у зазначеному предметному полі.

Маємо підстави тверджувати, що дисертація В.Л. Сліпчук є складним за жанром науковим дослідженням, що, з одного боку, робить його унікальним, завдяки високій або «надмірній спеціалізованості» (за виразом сучасного історика Л.Рспіної, 2005), з другого – уразливим з точки зору фахового історика, бо містить багато дискусійних аспектів, пов'язаних з невідповідністю виконаних дослідницьких процедур методології історичної науки, про що конкретно йтиметься далі. І все ж, переконані: ніхто, крім

спеціаліста-дослідника з *підготовки фахівців фармацевтичної галузі*, не здатний здійснити вивчення історії розвитку зазначеної професійної сфери, що посилює новизну і теоретичну значущість здійсненого дослідження.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри медичної та загальної хімії Національного медичного університету імені О.О.Богомольця за темами: «Теорія та методика викладання хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах в умовах реформування медичної освіти» (РК № 0110U006823), «Теорія та методика викладання хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах за умов кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (РК № 0113U006553), «Теорія та методика навчання хімічних дисциплін при підготовці майбутніх фахівців для галузі охорони здоров'я» (РК № 0117U000264).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться у дисертації.

▪ На нашу думку, важливим науковим результатом дисертації є вирішення В.Л. Сліпчук епістемологічної проблеми цілісного і системного відтворення значущого аспекту історії вітчизняної професійної і вищої освіти – реконструкції становлення і розбудови підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (зміст, форми і методи підготовки); галузі, соціо-антропологічний вимір і державне значення котрої невпинно зростає, оскільки здатність держави забезпечити пошук, вдосконалення і реалізацію нових ефективних засобів лікування і профілактики хвороб є важливим маркером стану якості життя людей в країні.

▣ До теоретичних результатів дисертації відносимо розроблення періодизації досліджуваної проблеми, яку було покладено в основу структурної моделі дослідження, що дало змогу систематизувати величезний обсяг матеріалу, досягти логіко-хронологічної цілісності його викладу, а також вмотивованості теоретичних висновків, а головне – виокремити й вмотивувати ієрархічну сукупність тенденцій та особливостей професійної

підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні протягом ХХ ст., включаючи перші десятиліття ХХІ ст.

▣ До вагомих результатів роботи відносимо наскрізне виокремлення й обґрунтування дисертанткою *системи* різнорівневих тенденцій у розвитку вітчизняної й сучасної української фармацевтичної освіти у контексті соціально-економічних умов кожного виділеного періоду, що переконливо доводить доцільність сформульованої основної концептуальної лінії (с. 5 авторсферату) на висвітлення освітнього феномену у єдності освітніх процесів на східноукраїнських і західноукраїнських землях. Такий концептуальний підхід вважаємо новаційним, а тому цінним, хоча й доволі складним.

▣ Посутнім результатом здійсненого дослідження вважаємо висвітлення та характеристику суперечностей і динаміки змін у розгортанні підготовки (зміст, цілі, форми, методи навчання) в Україні фармацевтів і провізорів, що стало можливим у ході встановлення (і завдяки йому) дисертанткою ключових, локальних і специфічних напрямів розвитку фармацевтичної освіти в нашій державі у кожний з виділених нею 5 історичних періодів.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Багатовимірність, фактографічну насиченість, а отже й цінність дисертації забезпечила ретельно зібрана джерельна база дослідження, яку склали 707 найменувань, з яких близько половини (341 одиниця) становлять джерела з 7 архівосховищ України (фонди ЦДІА України, ЦДАВО України, ДАГО у м. Києві, ДА Житомирської, Львівської областей, архіву Чернігівського обласного аптекоуправління, архіву Львівського медичного університету імені Данила Галицького). Завдяки використанню невідомих і маловідомих матеріалів, дисертант змогла, проаналізувавши широкий спектр різноманітних документальних матеріалів (законодавчі документи, статuti, циркуляри, інструкції, положення; справочинні матеріали – протоколи засідань університетських рад, громадсько-професійних зібрань службовців

фармацевтів, звіти, різноманітні доповідні записки), значний масив статистичних відомостей, а також велику кількість монографічних видань з теми, публікацій у періодичних виданнях, сучасних інтерпретаційних джерел, відобразити у хронологічній послідовності формування і вияв тенденцій в історії професійної фармацевтичної освіти в Україні, шляхи практичного втілення ідей у нормативних положеннях, навчальних програмах, рекомендаціях щодо змісту, форм, методів викладання. У цьому й полягають описані у роботі В.Л.Сліпчук нові факти (або їх суттєве уточнення), пов'язані з розвитком в Україні медико-фармацевтичної професійної і вищої освіти у досліджуваних хронологічних межах.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Вивчення рукопису дисертації, монографії, опублікованих статей і тез доповідей В.Л.Сліпчук переконливо засвідчує, що авторський підхід до розкриття вибраної історико-педагогічної теми можна характеризувати як ґрунтовний і багатоаспектний. Аргументованими є методологічний апарат й теоретичні засади дослідження, описані у вступі до дисертації та автореферату. Зазначимо також наявність у дисертації відповідності об'єкта та предмета дослідження її меті й завданням.

На наш погляд, охоплення й аналіз великого за обсягом джерельного матеріалу дали автору можливість вийти на рівень значущих наукових узагальнень і вагомих висновків, викладених у висновках до розділів й у загальних висновках, встановити причини і наслідки зміни (або перманентність) тенденцій різного рівня у розвитку досліджуваного феномену, а тому вірогідність і достовірність одержаних дисертанткою результатів, викладених у висновках до розділів й у загальних висновках, забезпечено ґрунтуванням на аналізі й зіставленні великої кількості різноманітних (за типами) джерел, а також застосуванням комплексу адекватних меті і завданням роботи методів і дослідницьких підходів до здійснення докторської студії (сс. 5-8 автореферату).

На позитивну оцінку заслуговує й об'єктивний, підкріплений документальними і статистичними джерелами, науково виважений підхід автора до відображення й узагальнення складних суспільних й освітніх процесів, що відбувалися у досліджуваний час.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Хронологічні межі рецензованого дослідження охоплюють великий за тривалістю відгенок історії нашого народу, а здобуте дисертанткою нове знання слугує поглибленню розуміння суспільно-історичних, освітніх процесів в Україні. Тому матеріли й узагальнені твердження роботи можуть бути використані для оновлення й збагачення змісту освітніх дисциплін «Вступ у фармацію», «Історія фармації», курсу за вибором «Актуальні проблеми фармацевтичної освіти»; у дослідженнях професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; у пошуково-дослідницькій роботі студентів, магістрантів ЗВО, слухачів закладів післядипломної медичної та фармацевтичної освіти.

Уважаємо, що виконана В.Л.Сліпчук масштабна реконструкція важливого освітнього явища загальногуманітарного і державного рівня (професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні) й обґрунтування тенденцій, які його характеризували у різні періоди історії національної освіти, є внеском у науку, бо, по-перше, відповідає потребі постійного поглиблення знання про національний культурно-освітній поступ. По-друге, поданий у дисертації аналіз історичного досвіду формування й інноваційного розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі вважаємо необхідною умовою наукового пізнання, на ґрунті якого можливо розробляти нові наукові і методичні концепції фармацевтичної освіти, чим реалізується позитивний вплив освітньо-педагогічного досвіду на сучасний освітній процес. Якщо зауважити, що з плином часу думки попередників прочитуємо по-новому, усвідомлюючи, що багато з них стали підґрунтям сучасної освітньої теорії і практики, а деякі й досі не втратили значущості, то дисертацію В.Л.Сліпчук можна розглядати як авторський

висок в обґрунтування теоретичних засад стратегії сучасної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

У вищезазначених міркуваннях про значення дисертації В.Л.Сліпчук вже окреслено її практичне значення. Підтвердженням практичної значущості дослідження також є запровадження його результатів у навчально-виховний процес 4 медичних університетів і медичного коледжу (м.Рівне) України, про що є відповідні довідки.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому.

Дисертація В.Л.Сліпчук складається зі вступу, 7 розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. У вступі чітко окреслено її методологічний апарат (мету і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження), проаналізовано історіографію, описано джерельну базу дослідження, забезпечено відповідність поставлених завдань висновкам дослідження, які логічно випливають із матеріалів тексту дисертації.

Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи та переконує у тому, що автор досягла сформульованої мети дослідження й виконала зазначені у вступі завдання. Загалом зміст дисертації, автореферату, публікацій дисертантки дає підстави стверджувати, що подане до захисту дослідження є фундаментальним і завершеним, його результати характеризуються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях в Україні і за кордоном (Німеччина, США, Польща, Чехія, РФ).

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Поряд з високою позитивною оцінкою дисертації вважаємо необхідним висловити кілька зауваг і побажань автору, а саме:

1. Погоджуючись з самою ідеєю періодизації досліджуваного освітнього явища, яка дала змогу дисертантці систематизувати величезний обсяг

інформації і домогтися логіки викладу, водночас зауважимо таке. Оскільки робота виконана у вимірі історії освіти, то досліднику треба керуватися методологічними підходами, розробленими в історичній науці щодо періодизації, котрі екстраполюються й на історію освіти як галузь історичної науки. Йдеться про певну неузгодженість назви теми дисертації та викладеного у ній матеріалу, значно ширшого у часовій тяглоті за вказані у формулюванні хронологічні межі. Слід було концептуально обґрунтувати доцільність уведення у зміст роботи матеріалу, що стосується ХУІ-ХІХ ст.

Щодо хронологічних меж дослідження. Обґрунтування нижньої межі – ХХ ст., наведене у підрозділі 1.4. (с. 117 рукопису дисертації), малопереконливе, розмите, а з приводу визначення верхньої межі, то історики взагалі вважають не своєчасним досліджувати явище чи процес, раніше, ніж через 5-10 років від його завершення (або обмежують хронологічні рамки дослідження), оскільки «зблизька» сучасникам (а дисертант закінчує дослідження 2017 роком) важко об'єктивно оцінити тенденції як напрями розвитку, хоча їх звичайно можна прогнозувати, що й зробила Валентина Леонідівна. Однак, вмотивовувати верхню межу «значними соціо-економічними трансформаціями в Україні, виникненням ринку праці і безробіття, світовими глобалізаційними процесами, інформатизацією суспільства» не коректно.

Розуміємо, фахівці з теорії і практики професійної освіти можуть мати з цього приводу свою думку, але домінуючий складник розглядуваного наукового дослідження – без сумніву, історія освіти, тому варто дотримуватися наукових вимог її викладу. Думаємо, дисертантка могла б обмежити свою студію 2008 р. – роком прийняття нової концепції розвитку в Україні медичної і фармацевтичної освіти як своєрідним підсумком позитивних і негативних тенденцій у цій царині.

2. Не можемо погодитися з обґрунтуванням концепції дослідження, яка, на наше переконання та згідно з визначенням «Всесвітньої енциклопедії філософії» (2001), є сукупністю (не завжди взаємопов'язаних між собою)

поглядів науковця на досліджуване явище або процес, тобто є низкою вихідних теоретичних припущень, що допомагають рухатися від первинних теоретичних концептів до більш загальних, співвідносити їх з ширшими дисциплінарними контекстами, створюючи наукову картину реальності. Причому, вихідних концептів не повинно бути багато, але мінімум концептів має продукувати максимум наслідків. Концепція дослідження проголошує розуміння автором цілісності об'єкта, розкриває його системне розуміння, а не лише описує методологічні підходи, які становлять інструментальну базу дослідження, що в основному і представлено у підрозділі 1.3. рукопису дисертації, та у вступі автореферату (сс. 5-7).

3. Констатуючи такі яскраві особливості дисертаційної роботи В.Л.Сліпчук, як її складний міждисциплінарний вимір і багат шаровість, водночас зазначимо, що це спричинило наявність у тексті науково-історичних недоречностей. Так, у висновках до 5 розділу не зазначено, чому автор виокремлює верхню межу 3 періоду і відповідно нижню межу 4 періоду («перша половина 1960-х років» та «друга половина 1960-х років»), хоча у тексті є згадки про постанову влади від 1965 р. щодо зміни терміну освіти у фармацевтичних ВНЗ з 4-річного на 5-річний термін навчання. Аналіз змісту згаданих розділів доводить, що саме вона й слугувала дисертантці водорозділом між цими періодами.

На сторінках рукопису зустрічаються: не вмотивовані хронологічні «стрибки» (наприклад, сс. 120, 170, 257), історичні неузгодженості (зокрема, у розділ 3 рукопису дисертації, на с.185 стверджується, що фармацевтична освіта у 1921-1941 рр. «набула європейського контексту», що не відповідає реаліям радянської доби);

4. У рукописі дисертації трапляється виклад матеріалу у формі констатації фактів без аргументації (наприклад, підрозділ у 1.2. (с.87) не пояснено, з якого року в Україні запроваджено державну атестацію випускників, тестові іспити «Крок-1», «Крок-2»; у висновках до розділу 4 рукопису дисертації, на сс. 233-234, де йдеться про час окупації німецькими

фашистами західноукраїнських земель України, не пояснено, у яких саме умовах у цей час відкривалися профшколи, яким був підтекст їх організації). Часом у тексті дисертації відсутні необхідні логічні переходи від одного абзацу до іншого.

5. До технічних недоліків дисертації відносимо не належне оформлення у рукописі дисертації опису архівних джерел.

Однак, усвідомлюємо, що висловлені зауваження і побажання є дискусійними, вони не нівелюють наукову цінність дисертації В. Л. Сліпчук. Автор виявила оригінальність у науковому пошуку, досягла поставленої дослідницької мети, чим зробила внесок у розширення і збагачення наукового знання про тенденції розвитку професійної, зокрема фармацевтичної і частково медичної, освіти на теренах України за тривалий історичний період. Загалом зміст дисертації дає підстави стверджувати, що виконане дослідження є ґрунтовним і завершеним.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях.

Основні положення і результати дослідження повно викладено автором в опублікованій монографії, у рукописі дисертації й авторефераті, представлено у 60 наукових і науково-методичних (49 з них – одноосібні) публікаціях. Серед них 9 – у зарубіжних періодичних виданнях. Результати дисертації оприлюднено у роботі 26 науково-практичних конференцій міжнародного та всеукраїнського рівнів.

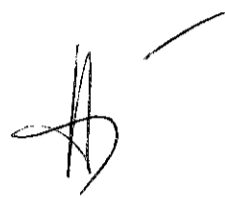
10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна композиція дисертації, її зміст, висновки, що викладені також і в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

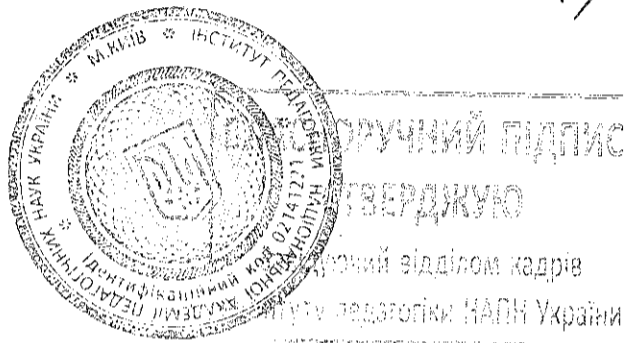
11. Висновок: рукопис дисертації та автореферат В.Л.Сліпчук оформлені відповідно до вимог пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

24.07.2013 № 567, і є всі підстави для присудження Валентині Леонідівні
Сліпчук наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії і філософії освіти
Інституту педагогіки Національної
академії педагогічних наук України

Н.П. Дічек

Dychak H.P.

Відділом кадрів